

3 досліджень у галузі спеціальних історичних дисциплін

О. С. СТРИЖАК (Київ)

До етногенезу та етномовної історії кубанців-чорноморців

Сучасні кубанці як особлива етногенетична група населення Північного Кавказу склалися історико-географічно та лінгво-етнографічно з 2 компонентів — українського (кубанці-чорноморці) й російського (кубанці-лінійці). Перший з них є наслідком військово-козацької та вільної (“іногородньої”, або “городовицької”) імміграції представників українського народу, переважно носіїв його південно-східного діалекту, окремих східнополіських говірок та, як дехто вважає, так званої “давньоруської” мови (термін застарілий), котрі (носії) поселилися з “височайшого” дозволу в правобережній (степовій) частині басейну нижньої Кубані до р. Єї (впадає до Єйського лиману Азовського моря) наприкінці XVIII — на початку XX ст. (мовні матеріали подаємо як етноісторичний фактор, адже “коли зникає мова — народу більше немає” і на цьому закінчується його етнічна історія).

Нині це північно-західна частина Краснодарського краю, що номінативно й меншою мірою географічно змінювала свої адміністративно-політичні параметри. Так, 1785 р. вона тягнулася вздовж р. Кубані від м. Темрюка до Усть-Лабинської фортеці, перебуваючи в складі Кавказької області¹. З 1792 р. це — Земля Чорноморського козацького війська (вона ж неофіційно, наприклад, у листуванні Т. Шевченка з Я. Кухаренком — Чорноморія) на північ від нижньої Кубані виникла в XIX ст. після відвоювання в турків неширокої смуги вздовж Чорного моря — на південь від її дельти.

У цій розвідці йдеться в основному про територію, прилеглу до Азовського моря, від півострова Тамані до гирла р. Єї, потім долиною останньої до ст. Калніболотської (гирло Тернової), звідки умовною лінією — знову до Кубані, відділяючи Чорноморію від землі лінійців. Окреслену територію після заселення її чорноморцями було передано Таврійській губернії (з центром у м. Сімферополі) й поділено 1794 р. на 5 округ: а) Катеринодарську (найбільшу) спочатку з центром у курінному поселенні (далі скорочено пос.) Васюринському; б) Фанагорійську з головним осередком у ст. Таманській; з 1842 р. — це округа Таманська з осередком у ст. Петровській; в) Єйську з керівними органами в пос. Щербинівському, переведеними 1820 р. в пос. Кушівське, а 1842 р. — в ст. Уманську; г) Григорівську з “присутственными местами” в пос. Калніболотському; її ліквідовано 1802 р.; д) Бейсузьку, скасовану 1842 р., з центром у пос. Батуринському.

У грудні 1796 р. Чорноморію включено до складу Ростовського повіту (“присутственные места” в Таганрозі) Новоросійської губернії, з 1802 р. повернуто до Таврійської губернії, у складі якої було створено, в основному на Тамані, Фанагорійський повіт, згодом найменований Тмутараканським. 1827 р. Чорноморію знову об’єднано з Кавказькою областю².

В історичній, географічній, політико-адміністративній та іншій літературі цей терен мав і такі назви: Кубань, Кубанщина, Чорноморщина, Кубано-Чорноморія, Кубанська область (з 8 лютого 1860 р.) й Чорноморський округ (1869—1888 рр.; виділився з Кубанської області), або Чорноморська губернія (з 23 травня 1896 р. в межах однойменного округу). Географічно Чорноморія — це частина Прикубання (як протиставлення Закубанню), що поділялося етноісторично на північно-східне, воно ж Лінія, або лінійне (“лінійське” населення: лінійці // “лінейці”, “Лінейське”; етнічно “русские люди” // “кацапи”, що здебільшого не мало образливого значення), й північно-західне, або чорноморці (згадана правобережна Чорноморія; населення: чорноморці, козаки-чорноморці, кубанці-чорноморці, українці, “хохли”) ³.

Поетично цю землю звали й Кавказькою, або Козацькою, Україною, інакше — Малиновим клином (за кольоровою облямівкою уніформи козаків; входила до системи так званих “клинів”, населених українцями; пор. Зелений — Далекосхідна Україна, вона ж перед тим Закитайщина, а потім Зелена, або Нова, Україна, уссурійське козацтво якої на початку ХХ ст. поповнювалося кубанцями ⁴, Сірий — Надволжя і Жовтий — Середня Азія). Стосовно Таманського півострова вживалися ще назви: Тамань, Фанагорія, Тмутаракань (з 1784 р. в складі Таврійської губернії).

У період української революції й громадянської війни вживаються політичні (державні) назви: Кубанська Народня Республіка (16 лютого — 4 грудня 1918 р.); Кубанська Радянська Республіка (з 1 квітня 1918 р.); Кубано-Чорноморська Радянська Республіка (з 28 травня 1918 р.); Північно-Кавказька (Федеративна) Радянська Республіка (з 5—7 липня 1918 р.); Кубанський край (4 грудня 1918—1920 рр.); Чорноморський округ (відновлений 11 травня 1920 р.). Потім політико-адміністративні: Кубано-Чорноморська область, Північно-Кавказький, Азово-Чорноморський і Краснодарський краї.

На північ від Єї та її правої притоки Кугу-Єї лежать землі дінських, а на схід від їхніх витоків — згаданих лінійних (“лінійських”) козаків (1832 р. об’єднаних у так зване лінійне військо, що діяло — без нижнього Надкубання — на всій Кавказькій лінії аж до Чечні включно), лінгвально-антропологічно належних здебільшого до російсько-дінської зони (“с примесью инородческих элементов” ⁵, найчастіше українських; пор., наприклад, Старо- й Новочеркаськ). Тут і далі вживаємо лексеми, оформлені згідно із законом української мови: в називному й знахідному відмінках — Дін (як у народних піснях, творах Великого Кобзаря, М. С. Грушевського, Івана Франка та ін.; а не “Дон”), дінський (не “донський”), ото ж і дінські, а не “донські” козаки; адже й досі в Росії державною мовою пишуть “ст. Динская” (не “Донская”). Дінщина частково належить до терену (“від Сяну до Дону”), де формувалися як українщина, так і східнослов’янське козацтво. Отже, в непрямих відмінках, за тим же законом: Дону (“Їхали козаки із Дону додому”), Донові, Доном, на Дону (як віл — вола, кінь—коня, рік—року й подібне).

До р. Кубані з півдня (на середньому Закубанні), а до утвореної в ХІХ ст. Чорноморської губернії (від Тамані й до Абхазії) зі сходу, насамперед на гірському лівобережжі, прилягають землі корінних західнокавказьких (інакше абхазо-убихо-адизьких; узагальнено — “черкеських”) племен, переважно по-хижацькому знищених чи витіснених царизмом і замінених росіянами, українцями (в основному “посткозацькими” переселенцями зі Східної України), так званими кабардинцями-втікачами (від феодального гніту з Великої Кабарди), вірменами (черкесогаями), греками, німцями-колоністами, чехами, молдаванами тощо.

Є тут і сліди тюрко-татарських (ногайських, що в ХVІ — першій половині ХVІІІ ст. ділилися на наврузівців, касаївців, караногоїв, карачаївців

(мають свою республіку), кримських, турецьких, можливо, буджацьких, єдисанських, джамбулуцьких, єдичкульських, монголо-калмицьких, кубано-вірменських, грецьких, східноіранських та інших родів. На лівому березі Кубані живуть залишки західних адигів — абадзехів, теміргоївців, шапсугів, хатукаївців, бжедугів, бесленейців тощо ⁶.

“Субетногенетично” кубанці-чорноморці й контактні з ними іншокозацькі (ті ж лінійські) та некозацькі (“городовицькі”) угруповання ще майже не вивчалися, особливо на онімному (власноіменному, пропріальному) рівні. А в наш бурхливий, характерний боротьбою за своє відродження народів Північного Кавказу час (події в Чечні, Дагестані (під гаслом “Росія без Дагестану й Чечні”), Абхазії, Інгусетії, Північній і Південній Осетії, Карачаї, Черкесії, Адигеї й Грузії) для України знати й прогнозувати події дуже важливо, зважаючи як на кубано-чорноморську кровну спорідненість з українським народом, так і на тамтешні матеріальні інтереси України, як і на територіальні претензії, загрозливо-деструктивні та етногеноцидні дії великодержавно-шовіністичних сил. Священним обов’язком українських патріотичних кіл сьогодні є надавати всіляку просвітно-гуманітарну та іншу допомогу національно свідомим українцям Кубані в їхній нелегкій боротьбі за своє фізичне, мовне й етно-культурне виживання.

Метою нашої праці, що поєднує аспекти історико-лінгво-географічні, є показ на онімному, вужче ойконімно-курінному, матеріалі шляхів формування чорноморсько-лінійської козацької “єдності”, їхнього міграційно-інфільтративного “злиття”, етнотворчих та етнопоглиналих дій; місця й ролі в цих “контроверзах” факторів етнічної самосвідомості, спроб організації національної комунікації та її дезорганізації на базі “общепонятной” ксенонаціональної “дези”, протекціонізму, голоду й терору.

Як і все, пов’язане з соціально-біологічними феноменами, етнос, етногенез, етнорозвиток, етностановлення, етновиродження, етнозагибель чи етнознищення можуть мати свої як суспільно-історичні, державнопланувальні (газові, артилерійські, авіаційно-бомбардувальні, причому задовго до 90-х років ХХ ст.), так і природно-географічні причини й наслідки. Але расово-людиноненависницькі, вульгарносоціологічні (класово-економічні // соціально-формаційні, чотириелементно-стадіальні), шовіністичні (грабіжницько-“інтернаціоналістські”, русотяпсько-старшобратські, “євразійські”), вульгарноматеріалістичні (космічно-біосферні, хронопасіонарні, стереотипно-поведінкові) та інші екстравагантні-емпіричні побудови, що заперечують вільний суспільно-лінгво-комунікативний критерій етногенезу, не знаходять підтримки в сучасній науці й практиці.

Не відразу склалася номінативно-пропріальна система українського населення (зокрема, й Кубані) та його мовна специфіка, корені яких сягають у надра як українсько-балкансько-нададріатичного (антсько-сербсько-хорватського), так і наддніпрянсько-полабського (горішньо- або верхньолужицько-українського) минулого, деформованого великим переселенням народів. Не простою була й лінгво-соціальна історія козацтва, сформованого на просторах Великого Степу, в історичному “авангарді” чого брали участь надчорноморські, північнокавказькі й туранські племінні відгалуження, носії переважно урало-алтайських, (іберійсько-), кавказьких та індоєвропейських мов.

Отже, початки козацтва, незважаючи на, здавалося б, його прозорі джерела, ховаються в мороці глибинних міжмовних інтерференцій. “Козацтво, як соціальна група, існувало завжди” (Є. Петренко), як завжди існували й “філіаційні” групи індоарійців, кіммерійців, синдів, меотів,

скіфів (зокрема, “тих, що відкололися”), савроматів (сарматів), навіть греків (Геродотових гелонів), фракійців, зихів (де шукали чехів), Птолемеєвих ставанів (за О. Трубаховим, “слов’ян”), аланів (і слов’ян-роксоланів?), протоукраїнців-антів, готів, гуннів, аварів (обрів), сербів (пор. Птолемеєвих сірбів), танаїтів-хорватів, язигів (ясів?), касогів (завуальованих козаків?), русів, угрів, болгар, печенігів, куманів-половців, торків, нарешті, бродників, які зазнали нападів могутніх татаро-монгольських орд — нащадків східнослов’янських племен Нестора-літописця.

“Згідно з однією з історичних концепцій, — пише А. Гуцал, — Київській Русі передувала держава, розміщена в Тьмутаракані (сучасна Тамань). З нею ж і пов’язують казкову країну царя Дадона..., описану О. Пушкіним у “Золотому півнику”. У ХІХ ст. Кавказ став полігоном для перевірки російського дворянства на доблесть і віроломство. Але в ХХ ст. гори жорстко помстилися імперії. Саме з кавказьких надр вийшов той, хто перетворив її і в антипода — “імперію зла”⁷.

Лише найближча історія Кубані порівняно добре відома. З 1475 р., коли кримський хан Менглі-Гірей прийняв протекторат Туреччини над Кримом і підлеглими йому теренами, і до 1774 р., коли кубанські степи відійшли до Росії, турки були там фактичними володарями, яким підпорядковувалися тюрки й адиги, тамтешні дінці-некрасовці й часом численні козаки-олешківці. Відтоді все це постійно “завойовує” Росія. “Воно ж знову, — перефразовуючи Т. Шевченка, — оживає і сміється знову”. Наведемо тільки приклади, пов’язані з діяльністю геніального полководця О. Суворова. 31 липня 1784 р. під час переселення в південноуральські степи кубанських ногайців вони вчинили шалений опір росіянам, які оточили їх. Російські війська в 2 заходи знищили приблизно за добу 4300 татар, втративши вбитими й пораненими лише 120 чол. А 1 жовтня того ж року, напавши вночі на закубанські аули, “москалі”, переважно дінці, без будь-яких втрат ліквідували ще понад 5000 душ мирного населення, в тому числі (в обох випадках) майже всіх жінок і дітей. “Пожаром, кровью и трупами были обгажены последние потомки великой монгольской орды. Немного осталось татар на Кубани”, — писав історик цього краю Ф. А. Щербина⁸.

Сучасні російські історико-хронологічні схеми тогочасних подій не відображають цих епізодів, перескакуючи від 1740 р. (відхід некрасовців з Кубані на Дунай) до 1775 р.⁹, коли царизм учинив віроломно-параноїдальну розправу над українським козацтвом, по-зрадницькому “скасувавши” Запорозьку Січ “со истреблением... и самого названия запорожских казаков”, як зазначалося в указі цариці Катерини ІІ. Понад 5 (за іншими свідченнями, — 10) тис. запорожців втекли за Дунай — до турецького султана.

Генеральну ж козацьку старшину, яка залишилася, утримуючи козаків від кровопролиття, було по-звірячому покарано (арешти, розстріли, заслання на Соловки, в Сибір, конфіскації); військо, громадське, особисте й церковне (!) майно цинічно пограбоване; союзників-козаків, що не розбіглися, перетворено на кріпаків або ж на “москалів”; а Запорозькі Вільності по-шахрайському поділено між вельможами та їхніми прихвоснями.

Та не так сталося, як гадалося петербурзькому істеблїшменту; через певний час знову виникла загроза виникнення турецько-російської війни, а гарматного м’яса було обмаль. І тоді... (в котрий раз?) звернулися до запорожців. Новостворене формування січовиків назвали “військом вірних козаків” (вірних кому й чому?). Можливо, вперше цю стандартну назву було офіційно вжито 23 січня 1788 р. в повідомленні Катеринославського

нижнього земського суду: мовляв, “полковник Сидор Белый наречен войсковым атаманом верных казаков и велено ему учредить свой кош на Збурьевской стороне”. Йшлося про “військові команди волонтерів”-січовиків, які 31 січня 1788 р. стали “військом”, 27 лютого з рук О. Суворова отримали запорозькі, конфісковані січовими погромниками на чолі з генералом Текелі, прапори й клейноди, а 13 травня від Грицька Нечоси-Потьомкіна — військову срібну печать. Катеринин фаворит ужив при цьому фразеологізм, узятий із стародавньої формули звертання російського уряду до запорожців, — “войско верных казаков” (як протиставлення “невірним” задунайцям, інакше, “турецьким” запорожцям, хоч “невірною”, тобто зрадливою, була лише дія Катерини II, яка, намагаючись запобігти повстанню, провокувала їх).

Після перемоги над турками в Чорному морі щойно охрещене “вірнокозацьке” військо 1790 р. було перейменоване на Чорноморське, а його козаки — на чорноморців. Цю назву ввели, очевидно, виконуючи згаданий указ Катерини II про заборону (“со истреблением”) самого терміна “запорожці”, не ображаючи “вірнопідданських” почуттів інших козацтв (наприклад, дінського, терського, уральського), а також у зв’язку з тим, що “плату” за свої чорноморські перемоги козаки дістали у вигляді обіцянки надати їм приморські землі між Дністром і Південним Бугом.

Однак, незважаючи на тривалу тяганину навколо них, козаки нічого не одержали, бо ті землі захопили поміщики: відбувалося небачене в історії закріпачення народу. В обмін на рідне Надчорномор’я, обіцяне чужинцями (пор. Шевченкове: “На нашій, несвоїй, землі”), чорноморці дістали безлюдну й спустошену (“запустелую”) Кубань, яку й почали заселяти 1792 р., принісши туди згусток войовничої запеклості, господарської мудрості, працьовитості та нестерпного болю за втраченою батьківщиною.

Українське козацтво у цьому русі породило чимало видатних постатей. Насамперед, це козак-бандурист, знаменитий воєначальник і суддя Антін Андрійович Головатий (1732—1797), третій отаман Чорноморського війська на Кубані й автор вірша “Ой Боже наш, Боже, Боже милостивий”, складеного 1775 р., в також пісні “Ей, годі нам журитися — пора перестати” (є варіанти), в яких показано настрої колишніх запорожців після зруйнування Нової Січі та в зв’язку з переселенням на Кубань. В історії кубансько-української літератури, на думку В. К. Чумаченка, “є абсолютно точна дата відрахунку: 10 серпня 1792 р. У цей пам’ятний день... Головатий склав у балці Красній поблизу Дніпра свій знаменитий гімн “Ой, годі нам журитися...”, від якого пішла кубанська література. У цій пісні останній “лицар” Запорозької Січі виносить подяку за подаровані війську “хліб-сіль і грамоти”. Додамо пропущене: й “за вірнії служби”, очевидно, натяк на епізодичну назву “вірне”, витіснену “козаконімом” — “чорноморське” козацтво.

Питання вірності й релігійно-політичної невірності порушується й у 1-му та 5-му рядках 2-ї строфи гімну: “В Тамані жить, вірно служити, границу держати” (ці слова вибито й на прапорі козацького меморіального монумента в Тамані, чудом збереженого від більшовицького розгрому), а також у таких рядках з твору “Пластуни” видатного діяча Кубані, Шевченкового побратима Якова Герасимовича Кухаренка (10-го й останнього отамана Чорноморського козацького війська з числа корінних чорноморців; помер, потрапивши за підозрілих обставин у полон до горян; подаємо в перекладі з української): “Двенадцать годов ни Сечи, ни Запорожья не было. На тринадцатый турок поднялся... Собрали войско, приговорили кош — два года звали его кошем верных казаков. А как посадилась пехота

на лодки..., зашла с Черного моря, да без войска московского взяла турецкую крепость на острове Березань, то тогда и названы были верным войском Черноморским»¹⁰. Скільки “вірності” імперії рабства, зла, насильства, зради й віроломства!

25 серпня 1792 р. на Тамані (вона ж “древняя Фанагория... при Таврическом или Азовском пр(о)л(иве)”) ¹¹, як називався тоді Боспор (Босфор, Воспор) Кіммерійський, нині — Керченська протока) висадився десант козаків-чорноморців, що разом з трьома сухопутними валками, які підійшли пізніше, налічував 17 021 особу ¹². Він забезпечив чергову реукраїнізацію краю, тривалий усупереч московському “сприянню” розвиток там української мови й культури шляхом перенесення значного набору лексичних, фразеологічних, фонетико-морфологічних, словотворних та інших мовних особливостей Нижньої й Середньої Наддніпрянщини, Східного Полісся, Слобожанщини, Поділля та Південної України. На основі всього цього склався один з найдивовижніших компонентів сучасної світової українщини.

Пізніше, реагуючи на “веселкові” твори талановитого кубанського вченого проф. М. Садиленка про те, що кубансько-український говір, “незважаючи на 130-річну (тепер уже понад 200-річну. — О. С.) відірваність від України, на незначний зв’язок з нею, як культурний, так і економічний, на те, що твори літературні українських письменників майже не проникали в цей тривалий період на Кубань, говір цей зберіг майже без змін свої фонетичні особливості..., свій словник й утримав такі слова, які навіть на Україні зникли в багатьох місцях”; що українські говори Кубані не зазнали впливу російської мови, тому їх можна вважати найчистішою й найзбереженішою частиною української мови, мовознавці Є. Ф. Тарасенкова і Є. П. Шейніна зазначали, очевидно, трохи лукавлячи: “Така романтична ідеалізація особливої стійкості кубанського діалекту необґрунтована” ¹³. При цьому вони не згадували, що навіть після смерті “вождя всіх часів і народів”, автора знаменитої телеграми-циркуляра “Припинити українізацію”, ніхто в СРСР не заїкнувся про жахливе троцькістське “розкозачення” й сталінську обіцянку розширити межі так званої Горської республіки до кордонів з Україною, якщо козацтво (не тільки кубанське) не перестане вести себе “погано”.

Висадившись навпроти “дарованого” їм ще 1788 р. так званого “Керченського кута”, тобто на Тамані, яка з півдня омивається водами Чорного моря, козаки 1794 р. почали розподіл між 38 куренями одержаних земель, запроваджуючи повсюдно курінні назви на відповідні наділи (“юрти”) та плановані осаді. Ці назви були здебільшого відойконімного походження й указували, як правило, на своєрідні “земляцтва”, котрі формувалися впродовж десятиліть, якщо не століть, ще в столиці козацько-християнської республіки, відображаючи номінативні особливості поселень, звідки вони прибували.

Усі курінні назви Запоріжжя, будучи важливими символами козацько-української історії, спочатку мали форму чоловічого роду, узгоджуючись із словом “курінь”, однак у зв’язку з продиктованим зверху переходом на сімейно-осілий спосіб життя й стихійним поширенням українського номенклатурного терміну “слобода” (він точно відбивав споконвічні лібертативні прагнення українського народу), згодом (1842 р.) потісненого офіційно введеним й обов’язковим для всіх козацьких військ (їх наприкінці ХІХ ст. було 11: амурське, астраханське, дінське, забайкальське, кубанське, оренбурзьке, семиріченське, сибірське, терське, уральське, уссурійське) словом “станіція”, поступово набирали фемінізовано спро-

шеного варіанту в зросійщеному вигляді, що ми й намагаємося показати нижче в абетково-лексикографічному викладі.

Батуринський; пор. 1649 р. Батуринська сотня Чернігівського полку: 1691 р. Лаврін Батуринський — козак (> військовий осавул) Запорозької Січі; в середині XVIII ст. в курені було 200 козаків; після 1775 р. він частково у складі Задунайської Січі (йшов після Крилівського; 1805 р. починає репатріацію); з 1789 р. — Чорноморського війська; з 1792 р. — на Кубані. Номінативно — від ойконіма, власне руроніма Батурин, що над Сеймом (семантично “Чорним”) Чернігівської обл. (далі — Чрг), яка заховала давні зв’язки із Запоріжжям і Тмутараканню, в XIV ст. називничо повтореною (?) й на Чрг, що, можливо, вказує на українську реконквісту на Тамані, заселення якої чернігівцями датують ще (до?) XII ст. Саме ж “материкове” поселення (первинно “город” “Баторинъ” ¹⁴) відносять до 1575 р. (а за першою згадкою, — 1625 р.), приписуючи його заснування польському королеві Стефанові Баторію, прізвище котрого українізують як “Батура” (згрубіле від “батіг”), що малоймовірно: пор. антропонім Батурин ¹⁵ (“севрюцького” походження?), знаний від 1495 р. Сюди ж: гора Батура в с. Трубайлівці на Переяславщині; с. Батурине на Херсонщині (далі — Хрс) й однойменне урочище в с. Леонідівка на Донеччині (далі — Днц); с. Батурівка на Мглинщині й т. ін. Батуринськими називають також: хутір на Бахмаччині, шлях на Сосниччині й Коропщині, вулицю в с. Нові Млини на Батуринщині та ін. Дивно, але факт: пос. Baturi є аж у Хорватії (!), що значно розширює історико-лінгво-географічні обрії етимона. Відомі спроби пов’язувати його з монгольським “батур”, аналогом до тюркського “батир” (“богатир”). 1669—1708 рр. (коли Меншиков спалив, за Т. Шевченком, “Батурин славний... Одна тільки й осталася” у ньому хата) це поселення було гетьманською столицею, пов’язаною з Дем’яном Многогрішним, Іваном Самойловичем, Іваном Мазепою, а в 1750—1764 рр. — й Кирилом Розумовським. Тут 1663 р. Іваном Брюховецьким (див. Іванівський) було підписано з Москвою Батуринські статті, згідно з першою з яких Україна мала утримувати московське військо. Батуринський курінь на Запоріжжі, за Д. Яворницьким, був типовою “громадою земляків, які вийшли з Батурина”; пор. 1667 р.: “выехав из Москвы декабря 1 дня, подъячий... Шестаков прибыл сперва в Батурин и, взяв здесь в провозатые Артема Золотаря з товарищами, отправился в Сич, куда прибыл декабря 11 дня и остановился в Батуринском курене» ¹⁶. На Чорноморії батуринці (спадкоємців курінних поселень локалізуємо за картою: Краснодарский край. — М., 1958) осіли над Кубанню, звідки 1794 р. перейшли північніше й заснували центр Бейсузького округу — “ст. Батуринскую над р. Бейсужик, правим (“пониклим”) допливом Бейсузького лиману Азовського моря”.

Брюховецький // Бруховецький; курінь, у якому 1759 р. було 247 козаків. Назву виводять як від прізвища Брюховецького Івана, запорізького кошового (з 1661 р.) й гетьмана Лівобережної України, обраного на “Чорній раді” в Ніжині 1663 р. й убитого заколотниками 1668 р., так і від назв сіл (XVI ст.) Брухів чи Брухівець (Волинь; далі — Вл) та Бруховичі Володимирського повіту; пор. патронім на -ичі, похідний від прізвиська “Брюхо” — назву трьох сіл Брюховичів на Львівщині (Лв), які в 70-ті роки XX ст. готувалися Президією ВР УРСР до перейменування, бо їх (назви) співзвучні з прізвищем гетьмана-антимосковита, сюди ж його х. Брюховецький, згадуваний у XIX ст. на Глухівщині. У Чорноморії брюховечани одержали свій пай у верхів’ї р. Албаші, але через природні умови переселилися до гирла р. Бейсужика (див. Величківський). Ст. Брюховецька у

1840-х рр. — місце великого ярмарку, приходського училища, нині — райцентр, де в 60-ті роки ХХ ст. записано ряд фраз місцевого діалекту, зокрема: “Булы люди (? — О. С.), щадыли (?) за своим (?) добром”. Тут “с предлогом “за” при глаголах речи, мысли и чувства употребляется не винительный падеж, а творительный”¹⁷, — коментує дослідник, мало зважаючи на точність своєї транскрипції. Українська мова і національна свідомість усупереч понад 200-річній ізоляції й русифікації зберігаються. Звідси родом генерал-самостійник П. І. Кокунько¹⁸, а 1906 р. місцевий отаман підосавул К. Л. Бардіж став депутатом Держдуми й 9 липня 1917 р., як голова Тимчасового Кубанського облівиконкому, передав владу військовому урядові, що проголосив Кубанську державу; 1918 р. розстріляний більшовиками¹⁹.

Васюринський (від імені Васюра, згрубілого від Вася (< Василь), пор. Васюрина гора в Надворсклі (Полтавщина; далі — Пл); модель, що й у Батура, Танцюра, Петрура (> Петлюра, за Я. Рудницьким, р—р > л—р; до речі, формування світогляду С. Петлюри пов’язане з його історико-архівною діяльністю на Кубані). Васюринський курінь Запорозької Січі, згадуваний 1673, 1691, 1699, 1718, 1749, 1759 рр. (тут було 200 козаків), а потім Чорноморського війська (з 1792 р.), знаний як слідами в топонімії колишніх Вільностей Запорозьких (пор. оз. Васюринське, або Васюрчине; за матеріалами 1961 р.) в районі с. Покровського на Нікопольщині, місці перебування останньої Січі), так і своїми бойовими традиціями: наприклад, спробою першого з його “козарлюг” організувати опір текелійцям, що руйнували Кіш 1775 р. Ось варіанти народної пісні про це: 1) “Васюринський козарлюга не п’є, не гуляє Та все свого отамана рано пробужає: “Та встань, батьку отамане, кличуть тебе люде, Ой як станеш ти на башти — москаля не буде!”²⁰; 2) “Васюринський козарлюга В корчмі п’є, гуляє, Кошового отамана Батьком називає. Позволь, батьку отамане, Нам на башті стати, А щоб тому москалеві З плеч голову стяти. Не позволиш з палашами, Позволь з кулаками, Щоб хоч слава не пропала Поміж козаками”²¹. У третьому варіанті “все свого” змінено на “свого”, а “москаля” — на “Москаля” (явище етнімізації)²². У Чорноморії васюринцям випав пай над Кубанню, в зоні боїв на північний схід від “столиці” краю. Тут 1794 р. містилося Катеринодарське окружне правління²³, а козаки — “персіяни” цього куреня в Катеринодарі очолили антистаршинський рух (Федір Дикун, 1797 р.) та групу поширювачів повстанських прокламацій (Прокіп Орлянський, 1799 р.)²⁴.

Ведмедівський; в нашому “архіві” в основному запорізькі інформеми пов’язані з цим куренем й узяті з російських (українські були заборонені) дореволюційних праць Д. Еварницького-Яворницького (1691 р. Луцкь Медвідувскій; 1699 р. куреня Медведовского; 1-дифтонгічному “ятю” з незавершеним переходом до *i*); М. Скальковського (1719 р. Медведовскій, а 1720 р. Ведмедовскій), інших авторів — про курені задунайські (Ведмедівський “на самомъ конці, противъ Платниривського”!) та кубанські (1793 р. Медведовскій і Ведьмедовскій; ст. Медведовская), яким передувала 1649 р. сотня Медвідовская з центром у “городі” Medwedowka Чигиринського полку. Отже, напрям їхнього розвитку йшов від українського діалектного (поліського?) Медвідувскій через російсько-канцелярське Медведовскій до сучасного Ведмедівський, створюючи аналогію українському (ХІ—ХХ ст.) апелятивному: медвідь > ведмідь. Сам “куренонім” знають 1699, 1719, 1720, 1759 рр. (курінь мав 218 козаків). У його основі лежить назва якоїсь Медведівки, котрих в Україні, за станом на 1946 р., було 9 — по 2 на Вінниччині (Вн), Кіровоградщині (Кр) й Тернопільщині (Тр); по 1 — в областях Кам’янець-Подільській (КП), Харківській (Хрк) й

Чрг, або ж Ведмедівка, наявна на Київщині (Кв), Рівненщині (Рв) й Чрг. Соціально вибуховою серед них, а отже, козацькою була, мабуть, чигиринська Медведівка (1628 р.), вона (?) ж 1636 р. віднесена до Канівського староства, а потім — центр Медведівської сотні на Чигиринщині; пор. сучасну Ведмедівку на Ржищівщині Черкаської області (Чрк)²⁵, оспівану в Тарасових “Гайдамаках”. Тут за Коліївщини “Задзвонили в усі дзвони... А найперша Медведівка небо” нагрівала. Її бої з турко-татарами відзначено й у таких народно-пісенних рядках: “Ой хоч вийдем, хоч не вийдем, — То не будем кориться, Славний город да Медведовка — Будем борониться!”²⁶. Останній варіант, як для Середньої Наддніпрянщини, некоректний: на українському ґрунті треба було б чекати не “Медведовка”, а “Медведівка” (перше “і” з “ятя”; пор. “мед відати” й с. Медвідка Вн, а друге — з “о” в закритому складі, як: волъ > вуль > віл, соль > суль > сіль, -овък- > -увк- > -івк-). Форма з “-овка” — пережиток, підтриманий впливами Білорусі, Польщі (?), Росії. На деяких картосхемах відгомін “правильної” форми проскакує в півзрусифікованій формі “Медвидовская”, звідки на одній з доданих до “Історії України” М. Аркаса, — “Медвідовська”. На Кубані курінь Медвідівський спочатку був над річками Куркою й Чолбаси, а потім — на Кирпилях, де сучасна ст. Медведовская, станція Ведмедивка (-ідів-): на рейках краю гасло “Закон—тайга, медведь—хозяин” не діяло.

Величківський; пор. на Запоріжжі: 1) 1691 р. козак-поліщук (?) Іванъ Величківський (о > у як прояв діал. українщини); 2) 1695 р. Дементья Величковского (курінного отамана); 3) 1699 р. курінь (теж у формі родового відмінка однини), в ньому 1759 р. був 361 козак. У Чорноморії 1792 р. — курінь Величківський (за браком “фахових русистів” тут документацію кілька років вели “по-українськи”, котра зберігалася в архівах Катеринодара). “Куренонім” етимологізують як: 1) “Відантропонім” (в основі прізвище кошового // ватажка, але не Величка 1579—1580 рр., “лідера” лише 100 козаків); 2) “відойконім”: із 5 назв сіл на Величк- чотири припадають на Пл (з них 3 відпрізвищеві) й одна (Величківка з Менщини) — на Чрг, звідки родом кошовий Величко (-Носовський; район с. Носівки; див. ще Менський). З Полтавою й Пл пов’язані як козацький літописець Самійло Величко (1670—1728) і три Величковські (елітарно-релігійні діячі XVII—XVIII ст.), так і ряд гідронімів (Величків і Величківський у х. Величковому на Зіньківщині; Величківський — у Полтавському районі; пор. Полтавський курінь) та ойконімів (Величків на Лазірівщині, Величкове — на Шишаччині; Величкін // Величків, до переходу у власність Величків х. Квитницького на Лубенщині). Всупереч онімній продуктивності Величків на Пл, але враховуючи поліську “фонетику” прізвища козака Величківського, як і гідронімійні прояви величківців на Кубанщині (р. Понура), етимон локалізуємо на Чрг. 1793 р. цьому куреневі випав пай над Кубанню, але їх дислокували, наприклад у “Пластуновку” (суфіксальна субстантивация назви. — О.С.) із-за “черкесов”; “Динского”, зважаючи “на топкое место” (він, як “Пластуновский й Мышастовский”, призначений був “на р. Кочети”; Поповичевский, Новотитаровский и Величковский на р. Конуру (треба Понуру — від понурий — “пониклий”; “той, що йде під землю”. Річка Понура є в Наддесенні, а Понурка — на Запоріжжі, Кв і Чрг. — О.С.), Рогівський, Тимошевський, Джерелиевський и Медведовський с... Курки на Челбасы, Нижестеблиевський... на Ангелинку”, “Каневський, Джерелиевський и Медведовський” на Челбаси й Кирпилі, “Брюховецкий и Иркилевський на Бейсужек”). Від Катеринодара Дінський віддалився з 11-ї на 28-у версту (північніше)²⁷.

Верхньо- й Нижньостеблівський (вони ж: Стеблівський -вищий і Стеблівський -нижчий; 1-й і 2-й Стеблівський, пор. села Стеблів Перший і Стеблів Другий (Кв) первинно фіксуються як один курінь: 1697, 1699 рр. — Стеблевский; 1760, 1770 рр. — Стеблиевский, хоч ще 1759 р. було занотовано Выше- (250 козаків) і Нижестеблівського (200 козаків) куренів. У Задунайській Січі згадують про один “Стеблівський курінь хоч и малый..., а народу в ему багато” було. Кошовим на Задунайщині 1823 р. був Гнат — “Стеблівський курінний”. 1792 р. у Чорноморії фігурують “довготелесі” курені Выше- й Нижестеблівський, назви ст. від яких утворилися додаванням препонентів Старо- й Ново-, що навіть висміювалося в місцевій художній та історичній літературі. Так чи інакше, але курінь Новонижньостеблівський на Новоджерелівський перейменовано було внаслідок його до заселення козаками- джерелівцями. Стеблів (Стеблів?), згаданий 1602, 1630, 1637, 1848 та інших років Корсунь-Шевченківського району Чрк — це посесив на -і(ї)в, утворений від антропоніма Стебло//Стеблій (див. Корсунський). Черкашина вражає як кількістю ойконімів “курінонімною” співзвучності, так і тотожністю назви м. Черкаси з етнонімом черкаси > черкеси (тюркська гармонія голосних), що вимагає пильної уваги. Више- й Нижчестеблівському пос. на Кубані випав пай над Сухим лиманом (пор. ст. Вышестеблиевская над лиманом Цокур на Тамані).

Дерев’янківський; пор. на Запоріжжі: 1691 р. козак Кузма Деревянковський; 1699 р. куреня Деревенковского, 1755 р. він же Деревяниевский (!), 1774 р. Деревянкинский (1772 р. -ого), 1759 р. налічував 226 козаків. На Тамані 1792 р. — Деревяниевской (!?), 1810 р. Деревянковский (пізніше -овский ²⁸. Як стабільний релятив (відносний прикметник) на -к(ів) ський заперечує (народноетимологічний) зв’язок з назвами подільсько-волинських (1542, 1577) сіл Дерев’яних, віддаючи перевагу с. Дерев’янка Кв (з основою, поширеною на Вн, Ль, Пл, См й Тр). Дерев’янкою в Україні звуть милицю — “дерев’яну ногу”. Можливий ряд: апелятив — антропонім — ойконім — “куренонім”. На майбутньому Малиновому клину курінь осів 1794 р. над р. Єєю, вздовж його кордону з Дінщиною. Українське дозаселення 1809—1821 рр. приводить до появи тут ст. Новодерев’янківської (з Нововеличківською, Новошербинівською та іншими рівнобіжно ²⁹); а одноосновні назви старих курінних поселень дістають препозитивне Старо-Мовна взаємодія двох “братніх” народів у ст. Стародеревянковской, де перший має свої школи і все, що хоче, а другий — нічого, дає такі мовні “перлини”, як занотована в 60-ті роки ХХ ст.: “Собака Розбой побиг по дорогах”. “Красний” приклад української “диалектної (літературної не знають! — О.С.) речи Кубані” ³⁰. Ще дивнішими є записи з Новодеревянковской: “Ты йа до його причипылася” ³¹. Чого варте оте “ти я”! Кубанці плутають частку “та” із займенником “ти”, а дієслово “причипылася” передають в абсурдно-фонетичний спосіб? А в цьому регіоні в другій половині ХІХ ст. жив знаменитий, викреслений цензурою понад 150 років тому з української літератури, так і не реабілітований поет, драматург і прозаїк Василь Мова-Лиманський, твори якого чомусь виходять у США, а не в незалежній Україні чи на батьківщині. Ось що про один з його творів пише “Енциклопедія Українознавства” (Львів, 1996. — Т. 5. — С. 1622): “П’еса “Старе гніздо і молоді птахи” присвячена проблемам денаціоналізації й зв’язаної з цим деморалізації... на... тлі побуту кубанських козаків сер(едини) 19 в... М(ова-Лиманський)... розвинув надзвичайно своєрідний стиль перебільшеного майже до макабричності гротеску... М(ову-Лиманського) можна вважати за раннього попередника експресіонізму в укр. прозі й поезії.

За життя М. зазнав переслідувань”. Та чи тільки за життя? Не байдужий до справ художньо-літературних, суспільно-політичних, він був закоханий у героїчну історію України, в тогочасну, приголомшливо дзвінкоголосу козацьку мову, використовуючи з гумористичною настановою типові місцеві назви станиць та абстрагувавши їх у 4-компонентну номінативну модель типу: Старо- (або ж Ново-) + -вище- (чи -нижче-) + N (тобто курінь або основу “куреноніма”) + -і(ї)вка чи -і(ї)вський, у якій “паралельні” форманти доволіно мінялися (ось його оніми-неологізми: Старовищедрягліївка, Дрягліївка, Багнівка, Новонижчебагнівка, Старовищедрягліївка тощо. Перша реакція резонера: “Загреба. А в Брехунівку не заїздив...?... А в Дурном’янівці не був?”³². Він залишив глибокий слід в українській культурі Кубані, зокрема, у її літературній ономастиці. Ці ойконіми змодельовано за функціональними зразками, однак саме таких утворень не було й не могло бути на Кубані, де тоді назви поселень принципово вводилися на січовій базі, а куренів “Багнівського” й “Дрягліївського”, як відомо, не існувало. Однак вони творчо склалися на реальній, а не вигаданій основі. А згадані в п’єсі гідроніми Бейсуг і Чолбаси, як уже знаємо, ще й досі існують на його батьківщині. До того ж остання в понизів’ї розливається на безліч драговин, багон і лиманів, творячи болотні пейзажі та гнилу атмосферу. “Солодкі”, за назвами, лиман і хутір (Солодкий Лиман), звідки й авторський псевдонім Лиманський, були “гіркими” для його хворого серця. Сусідня з лиманом ст. Новодерев’янківська є батьківщиною найвидатнішого історика Кубані Ф. А. Щербини (1849—1936), автора “Історії Кубанського козацького війська”, члена-кореспондента імператорської АН, який 1906 р. очолював Військову раду, а в 2-й Держдумі — козацьку фракцію. В першій з його наукових експедицій з ним був С. Петлюра. У Празі емігрант Ф. Щербина — ректор Українського університету; в Подєбрадах — творець Української господарської академії; автор поем “Богдан Хмельницький” і “Чорноморці”, спогадів “Пережите, передумане, здійснене”. Його домовину наклав прапор Кубанської республіки — синій з малиновими, зеленими й жовтими кольорами³³.

(Д)жерелі(ї)вський; пор. на Запоріжжі: 1691 р. козак Степань Жерлуский, 1699 р. куреня Джереловского, 1759 р. — -ієвскаго (300 чел.), 1774 р. курінного джерелівського Филиппа Брови; без р. Жереловский; у Великому Лузі хуторував козак Джерелівський в однойменному урочищі, а з його прізвищем там донині живуть в с. Царицин Кут (нині — Підстепне; за матеріалами експедиції 1961 р.); назву куреня пов’язували з ногайським пос. Тереклі.

На Задунайщині курінь Джирліївський містився “за паланкою”. На Кубані 1792 р. як Джерелієвский (// -омъ) його успадкували ст. Старо- (північніше Полтавської) й Новоджерелієвская (верх Кирпилів). Пор. р. Джерело поблизу с. Хоцьок на Переяславщині Кв, частина русла Сули між х. Пузирів і с. Дем’янівкою, оз. на Оболонянщині Пл, урочище в с. Копилів Кв, урвище на Лв і с. Джерело на Жт (від апелятива джерело < праслов’янське *gerdlo* — рос. “родник, течь, водобой, фонтан” (пор. півострів Фонтал, він же Тамань, на Кубані), якщо курінна назва не від прізвища Джерелій, як Смолій, Стеблій, Стогній і под.). Чорноморський Джереліївський // Джерелівський курінь, як і Канівський та Медвідівський, спочатку був над р. Куркою, звідки перейшов на Чолбаси й Кирпелі; а ряд його козаків повстав проти старшинського гніту під час Перського походу 1796—1797 рр.)³⁴.

Дінський; пор. на Запоріжжі козака Донского: 1688 р. — Макара, 1696 р. — Степана; 1691 р. — Анлуродюшко Донский; 1699 р. такого ж ку-

реня, що 1759 р. мав 205 козаків; 1770 р. Дінського, “въ Вовчей, поблизу зимовника куренныхъ Донскихъ... Салакаивъ”. На Кубані: 1792 р. курінь Динской (-омъ), 1808 р. Динській(!), успадкований ст. Динской (р. 1-а Кочети).

Назву вели від прізвища отамана Дона чи Дінця (р. 1687), що сумнівно. Її створено за допомогою суфікса -ський від гідроніма Дін (< Донъ < Dapu-, іранське в значенні “вода, ріка”) — свідчення участі дінців — “козаків з-над Дону” в українському етно- та січовому (1657 р. тут була ціла Дінська “ст.” в 300 чол.) козакогенезі (прізвище Донець мали окремі бійці Переяславського полку 1649 р., Мінського куреня 1773 р., Бугогардівської паланки 1770 р.).

Донськими звали: балку біля Донського редуту над Ягорликом; острів на Дніпрі; балку-доплив (справа) Інгульця; шлях, що 1882 р. йшов у с. Софіївці (нині — м. Вільнянськ) Вільною балкою Вільностей Запорозьких. Укр. “і” (< о) в назві цього куреня та в її похідних твердо зберігається на Кубані навіть за найрозгнужданішої русифікації. Дінська ст. дала видатного діяча українського Ренесансу, переслідуваного царизмом й убитого денікінцем, голову управи Чорноморсько-Кубанської залізниці (під його проводом усі залізничні приміщення тут набули українського архітектурного стилю, а ряд станцій — і українських назв), а потім голову Кубанської Військової, згодом Законодавчої Ради М. С. Рябовола, який на її засіданні, вітаючи представників Української Народної Республіки, сказав українською мовою: “Царі робили все, щоби вибити з наших голов, з наших душ пам’ять про Україну й любов до Матері..., хотіли, щоб ми, коли прийде той слушний час, час визволення України, своїми руками задавили ту волю... (голоси з місць: “не діждали б!...”)... Прийшла воля, і ми ожили... і, як вірні діти своєї Матері, йдемо тим шляхом, який указала вона”.

Законодавча Рада Кубані, очолювана М. С. Рябоволом, 16 лютого 1918 р. проголосила “Самостійну Кубанську Народню Республіку”, а через кілька днів прийняла резолюцію про приєднання її на федеративних засадах до самостійної України. Слово “радянський” на Кубані тоді означало “належний Кубанській Раді”. Влітку 1917 р. тут вживали також назву “Кубанська Українська Рада”, наприклад, у резолюції педсекції I Кубанського вчительського вільного з’їзду, яка вимагала поряд з російською введення української школи.

Крім згаданої Ради й незалежно від неї, на Кубані діяла об’єднана партійна Кубанська Українська Національна Рада, яка мала свого представника в Українській Центральній Раді Т. О. Левицького, розстріляного 1921 р. більшовиками³⁵. Син М. С. Рябовола очолював боротьбу партизанів Кубанської Повстанської Армії до 1925 р., коли був убитий ними ж.

Ще 1792 р. козаки Дінського куреня витягли жереб на терен над Кубанню, але згодом переселилися північніше; пор. ст. Динская — центр Пластуновського району на північний схід від Краснодару. Та їх не минула русифікація. Ось зразок української мови 60-х років ХХ ст. з цієї ст.: “К атцу поихав, иму труднэнько там одному”. Тут “под влиянием русской речи..., — пише фіксатор, — употребляется (вместо предлога “до” с родительным падежом) конструкция из предлога “к” с дательным”³⁶. На лексико-фонетичні вади він не звертає уваги, очевидно, вважаючи їх пройденим етапом.

Другою важливою мовною рисою, коментованою дослідником, є наявність тут так званих “давньорусизмів”, під якими розуміють конструкції

типу (за його ж матеріалами): “Он контору бижал”, “Нас шесть сотых одризалы”, “Одынацаты лит роблю”, “Кушин молоко пыть” та ін.

Закрадається думка: а чи не є ці риси особливостями мови давнього Дінського куреня, зокрема й ця безприйменниково-синтаксична конструкція як наслідок контактних слов’яно-орієнтальних інтерференцій? Чому ж тоді українська художня література Кубані таких структур не знала? Чи не виникли вони на базі російсько-українсько-кавказьких міжмовних контактів?

І взагалі дінська проблема вимагає ширшої розмови. Тут же ми лише хочемо наголосити на необхідності дотримання класичних, але з русифікаторських причин ще й досі маловживаних зразків української мови; пор., наприклад, у Великого Кобзаря: “Чумаки на Дін пішли”, хоч разом з тим закономірно: “Після Покрови вертався з Дону”³⁷. Аналогічно й у М. С. Грушевського: “Про... іранців... не маємо ніяких відомостей: можлива міграція... на Дін”; але “При кінці VI в. хозари підбивають собі останки болгарських орд коло Дону”³⁸. А в пісні, означеній генієм великого гетьмана: “Бодай же ви, чумаки, на Дін не сходили, Що ви моїх дрібних діток в каші поварили!”³⁹

Отже, Дін—Дону, Дінщина—Донеччина, Дінський—Донецький, Дінця — Донець, дінці — донечани. За цим же зразком у кубаноросійській практиці вживають не тільки Динская, але й Медвидивка, х. Кухаренкив (на географічних картах), часом Деревянкивський чи “Рогивський”⁴⁰.

Слово відомому українському мовознавцю: “Основний закон українського вокалізму — перехід “о” та “е” не випадних в “і” перед глухими “ъ” та “ь” в слабкій позиції проявляється з найдавніших часів”⁴¹. Отже, це основний закон, настав час його виконувати!

Дядьківський; на Запоріжжі: 1691 р. козак Панко Дядкувський, 1699 р. куреня Дядьковського, 1759 р. -аго (327 козаків), 1762 р. -ому, 1770 р. Дятковського, 1785 р. Дядьківського. Сюди ж сучасне оз. Дядьківське (поряд з Дядьківським пасмом; пор. південноукраїнський Дядьківський — “належний дядькам”, тобто простим селянам-українцям, “мужикам”, оз. Дядьківське відоме й на Бориспільщині Кв) поблизу с. Великої Лепетихи нижче Великого Лугу.

На Кубані 1792 р. курінь Дядкивской успадковано ст. Дядковской, що на р. Бейсужек. Етимологічні спроби від: 1) польського Dziad “дід” (?); 2) укр. руроніма Дятковець, згаданого 1583 р. на Кременеччині; 3) давньоукраїнського урбаноніма Дядьковъ, фіксованого 1241 р. в Іпатіївському літопису (“грады... Деревичъ, Гоубинъ и Кобоудъ. Коудинъ городиць. Божьскыи Дядьковъ... и водасть имъ взяти Дядьковъ град(ъ). Оттуда же плінивь землю Болоховскую») й зіставлюваного із с. Дядьковичі, що в Дубнівському й Рівненському районах Рв. Урбанонім є посесивом на -ов- від особового імені “Дядько” (звідки патронім Дядьковичь), пов’язуваного з давньоукраїнським апелятивом “дядько”⁴² полісько-східноукраїнської належності — як протиставлення до західноукраїнського “вуйко” — “батьків брат” та “стрий” — “материн брат”; пор. географію вторинних утворень щодо цих апелятивів: Вуйковичі на Дрогобиччині (Др; за матеріалами 1946 р.), Стрийова Жт і Стрийівка Тр; сюди ж русизм Дядюшкин на Сумщині (См); 4) найцікавішим є на цьому тлі Опанас Дядько, запорозький кошовий, який вів свій кіш (курінь?) на Переяславську раду 1658 р.

За Ф. Щербиною, на Чорноморії Дядьківський курінь розмістили над р. Великим Бейсугом; однак сучасну ст. Дядьковскую картографують над її лівобічним допливом Бейсуж(и)ком.

Тут, як і в ст. Старолеушківській, Павлівській та Успенській, улітку 1918 р. кубанський (український) уряд і Кубанська Законодавча Рада на чолі з М. С. Рябоволом успішно провели мобілізацію до кубанської армії⁴³. Із ст. Дядьківської походить керівник знаменитого Кубанського козачого хору Віктор Захарченко⁴⁴.

(Далі буде)

- ¹ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — Краснодар, 1996. — С. 187.
² Там же. — С. 188—190.
³ Сулятицький П. Нариси з історії революції на Кубані (III. 1917—VI. 1918). — Прага, 1925. — Т. I. — С. 175.
⁴ Зеркало недели. — 1999. — № 42. — С. 17.
⁵ Энциклопедический словарь. — СПб., 1896. — Т. 17а. — С. 705.
⁶ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 122.
⁷ Зеркало недели. — 1999. — № 43. — С. 5.
⁸ Щербина Ф. А. История Кубанского казачьего войска. — Екатеринодар, 1910. — Т. I. — С. 420.
⁹ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 597.
¹⁰ Курень. Антология кубанской литературы конца XVIII — начала XX веков. — Краснодар, 1994. — С. 3, 12, 17, 110.
¹¹ Гагарин С. П. Всеобщий географический и статистический словарь. — М., 1843. — Т. 3. — С. 388.
¹² Там же. — С. 20; Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 178.
¹³ Кубанские станицы. Этнические и культурно-бытовые процессы на Кубани. — М., 1967. — С. 52.
¹⁴ Энциклопедический словарь. — СПб., 1894. — Т. 3. — С. 187.
¹⁵ Там же. — С. 188; Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 526.
¹⁶ Голубуцкий В. Запорозьке козацтво. — К., 1994. — С. 48, 420.
¹⁷ Федоренко Н. П. Предложное управление в украинских говорах Кубани (О взаимодействии украинских говоров Кубани с русским языком) // Вопросы современного русского языка. — Краснодар, 1968. — С. 258.
¹⁸ Білий Д. Малиновий клин. Нариси з історії українців Кубані. — К., 1994. — С. 76.
¹⁹ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 451, 498, 528.
²⁰ Історичні пісні. — К., 1961. — С. 559.
²¹ Сулятицький П. Назв. праця. — С. 12.
²² Голубуцкий В. Назв. праця. — С. 530.
²³ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 188.
²⁴ Там же. — С. 197—204.
²⁵ Українська РСР. Адміністративно-територіальний поділ на 1 вересня 1946 року. — К., 1947.
²⁶ Історичні пісні. — С. 274.
²⁷ Щербина Ф. А. Указ. соч. — Т. 2. — С. 823—827.
²⁸ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 179, 180.
²⁹ Там же. — С. 181.
³⁰ Федоренко Н. П. Указ. соч. — С. 260.
³¹ Там же. — С. 257.
³² Мова (Лиманський) В. Старе гніздо і молоді птахи. — К., 1990. — С. 302—303.
³³ Білий Д. Назв. праця. — С. 66—68.
³⁴ Очерки истории Кубани с древнейших времен по 1920 г. — С. 202.
³⁵ Сулятицький П. Назв. праця. — С. 107—108, 123, 142, 157, 183, 193.
³⁶ Федоренко Н. П. Указ. соч. — С. 258.
³⁷ Словник мови Шевченка. — К., 1964. — Т. 1. — С. 179.
³⁸ Грушевський М. С. Історія України-Руси. — Львів, 1904. — Т. 1. — С. 117, 136.
³⁹ Народні перлини. — К., 1971. — С. 109.
⁴⁰ Щербина Ф. А. Указ. соч. — Т. 2. — С. 750.
⁴¹ Медведєв Ф. П. Історична грамати́ка української мови. — Харків, 1955. — Ч. I. — С. 99—100.
⁴² Етимологічний словник літописних географічних назв. — К., 1985. — С. 58.
⁴³ Сулятицький П. Назв. праця. — С. 172—173.
⁴⁴ Білий Д. Назв. праця. — С. 74.